

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.2.33>**А. В. Громлюк**аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО НА МИРНЕ ВОЛОДІННЯ МАЙНОМ: ТЛУМАЧЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО СТ. 1 ПРОТОКОЛУ № 1

У статті розкрито поняття мирного володіння майном відповідно до статті 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Проаналізовано складові частини дефініції мирного володіння майном. Зокрема, зауважено визначення Закону відповідно до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ); з'ясовано сутність фрази «в інтересах суспільства» та її легітимну мету – захист прав інших осіб, виправлення помилок органів влади, усунення соціальної несправедливості тощо; визначено зміст поняття «пропорційність втручання» та «свобода розсуду держави».

Розглянуто позитивні та негативні зобов'язання держави в контексті статті 1 Протоколу № 1 Конвенції. Встановлено, що межа між позитивними та негативними зобов'язаннями не є чіткою, але ЄСПЛ застосовує схожі принципи – перевіряє дії чи бездіяльність держави з огляду на дотримання балансу між правами суспільства та правами особи.

Звернено увагу на можливість розгляду в ЄСПЛ майнових спорів між приватними особами. Зроблено висновок на основі аналізу судової практики, що роль ЄСПЛ полягає у перевірці, чи було судове провадження у відповідності до національного права. Окрему увагу приділено захисту права власності в умовах війни. Проаналізовано актуальну практику ЄСПЛ з даного питання, а також особливості доказування.

Підсумовано, що звернення в ЄСПЛ через порушення статті 1 Протоколу № 1 Конвенції передбачає дотримання ряд умов: наявність «втручання» в мирне володіння «майном»; таке втручання відбулось не на «умовах, передбачених законом» або ж не мало легітимну мету; було непропорційним заявленій меті. У випадку, якщо мова йде не про втручання держави – скарга повинна стосуватися стверджувального невиконання державою своїх позитивних зобов'язань.

Ключові слова: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, право на мирне володіння майном, легітимне очікування, інтереси суспільства, пропорційність втручання, свобода розсуду держави, позитивні зобов'язання держави.

Статтю 1 Першого протоколу Конвенції передбачено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права [1].

За своїм змістом, вищевказана стаття містить наступні складові: принцип мирного володіння майном; випадки позбавлення майна і підпорядкування його певним умовам; визнання, що держави мають право, зокрема, контролювати використання майна, відповідно до загальних інтересів, шляхом запровадження законів, які вони вважають необхідними для забезпечення такої мети. Це свідчить, що стаття 1 Першого протоколу Конвенції гарантує особі мирне

володіння майном, однак її право може бути обмежено з боку держави на певних умовах, передбачених законом, та лише у суспільних інтересах.

У розумінні ЄСПЛ термін «майно» має автономне тлумачення. Варто зазначити, що відповідно до Конвенції не є «майном», легітимним очікуванням:

– те, що не має достатньої основи в національному законодавстві (наприклад, призупинення соціальних виплат у певний період законом про держбюджет) (Справа «Філозофенко проти України») [2].

– вимога, права на яку виникають лише після здійснення певних умов (Справа «Петльований проти України» – право на компенсацію від держави особі, потерпілій від злочину

(ст. 1177 Цивільного кодексу), виникало лише за умови, що особу, яка скоїла злочин, не було встановлено або якщо вона є неплатоспроможною) [3];

– право на набуття права власності на майно, в тому числі право на індексацію заощаджень, право позачергово отримати квартиру від держави;

– право жити в нерухомості, яка тобі не належить (водночас відповідна скарга може розглядатися за ст. 8 Конвенції);

– незаконні споруди, якщо вони не визнані як право власності ані національним законодавством, ані органами влади.

Щодо підпорядкування певним умовам досліджувана стаття містить формулювання «на умовах, передбачених законом».

В даному контексті слід зауважити, що законом є передусім національне законодавство. Але це поняття включає підзаконні акти, інструкції, неписане право, прецедентне право та судову практику (Справа “Sunday Times проти Сполученого Королівства» [4]), регламент ради ветеринарних хірургів (Справа “Barthold проти Німеччини» [5]), європейське та міжнародне право (Справа “Bosphorus Airways проти Ірландії» [6]), акт Національного банку (Справа «Садоха проти України» [7]).

До прикладу у справі «Садоха проти України» встановлено, що той факт, що постановою НБУ, якою було затверджено Інструкцію (що встановлювала обов’язок декларувати митному органу готівку в сумі, що перевищувала 10 тис. євро), не була законом у формальному розумінні, не змінює наведеної оцінки, оскільки поняття «закону» відповідно до Конвенції також має автономне тлумачення, яке може включати підзаконні акти [7].

Однак, лише наявності закону недостатньо. При цьому, більш ніж одне тлумачення закону не означає, що він не відповідає вимогам передбачуваності. Завдання здійснення правосуддя, що є повноваженням судів, полягає саме в розсіюванні тих сумнівів щодо тлумачення, які залишаються, враховуючи зміни в повсякденній практиці. Тлумачення та застосування національного законодавства є прерогативою національних органів. При цьому, роль ЄСПЛ полягає в тому, щоб переконатися в тому, що спосіб, в який тлумачиться та застосовується національне законодавство, призводить до наслідків, сумісних з Конвенцією.

Різна судова практика щодо застосування норми права може призвести до порушення

принципу законності. У цьому зв’язку завдання вищих судів забезпечувати уніфіковане та єдине застосування права. Нездатність вищого суду впоратися з цим завданням може призвести до наслідків, несумісних з вимогами «законності» втручання. У Справі «Серков проти України» [8] Верховний Суд України в своїх рішеннях по-різному тлумачив право на звільнення платників єдиного податку від ПДВ при здійсненні ними імпортих операцій і не пояснив чому).

Свавільне рішення суду також відповідно до статті 1 Протоколу № 1 Конвенції тлумачиться як незаконне втручання. У справі «Шебалдіна проти України» не ставлячи під сумнів право заявниці на соціальну виплату за законом, суд відмовив їй в позові, обґрунтувавши це тим, що відповідач (Дежустанова, в якій вона раніше працювала) не отримав відповідні бюджетні асигнування, хоча законодавством така умова виплати не була передбачена [9]. У справі «ТОВ «Азалія» та інші проти України» розглядалося питання про знесення органами влади кафе та магазину заявників на ринку як «незаконні будівлі» попри те, що заявники мали оформлене право власності на них, після відмови органів влади продовжити договори оренди землі під цими кафе та магазином [10]. У справі «Лаптев проти України» суди не відповіли на ключові аргументи заявника, що адміністративний штраф було накладено на нього після строку притягнення до адміністративної відповідальності та щодо відсутності в його діях складу адміністративного правопорушення [11].

Щодо змісту формулювання «інтересах суспільства», «відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» варто звернути увагу на те, що легітимною метою таких дій є захист прав інших осіб, виправлення помилок органів влади, захист довілля, усунення соціальної несправедливості в житловому секторі, запобігання ухиленню від сплати податків, тощо. Відсутність легітимної мети можна прослідкувати у справі «Фонд «Батьківська турбота» проти України» [12]. Зокрема, у даній справі наявне загальне посилення держави на поновлення свого права власності на оспорюване майно; відсутнє твердження про те, що їй це майно було потрібне з певної та переконливої причини; відсутнє пояснення, як інтереси держави в поверненні майна служать «інтересам суспільства»; прокурор також не навів подібних пояснень у позові; повернута державі судом в 2014 нерухомість зареєстрована нею

як її власність лише в 2018. Відтак, не було переконаності, що скасування права власності заявника було єдиною можливим варіантом для захисту прав держави.

Питання пропорційності втручання вирішується ЄСПЛ шляхом оцінки справедливий баланс між індивідуальними правами/інтересами заявника та інтересами суспільства (держави та/або інших осіб). Надмірний індивідуальний тягар свідчить про непропорційність втручання. Окремо ЄСПЛ береться до уваги питання, чи мав заявник розумну можливість захиститися в суді з метою встановлення судами справедливого балансу між конкуруючими інтересами; чи розглянули (могли розглянути) суди пропорційність втручання.

Варто звернути увагу на те, що ЄСПЛ оцінюється свобода розсуду держави. Зокрема, суд перевіряє, чи не переступила держава межі свободи розсуду (надання пояснень втручання, що є належними та достатніми).

Стаття 1 Протоколу № 1 Конвенції покладає позитивні та негативні зобов'язання на держави. Негативне зобов'язання полягає в тому, що Конвенція захищає особу від втручання держави в її право мирно володіти своїм майном. Позитивне зобов'язання полягає в тому, що Конвенція також зобов'язує державу вживати заходів, спрямованих на захист права власності (позитивні зобов'язання). Межа між негативними і позитивними зобов'язаннями не є чіткою, однак застосовні принципи схожі: ЄСПЛ перевіряє дії чи бездіяльність держави з огляду на дотримання балансу між правами суспільства та правами особи, особливо враховуючи те, що така особа не повинна нести непропорційний та непомірний тягар.

Перегляд остаточних судових рішень з приводу права мирного володіння майном можливе лише для виправлення фундаментальних дефектів (юрисдикційна помилка, серйозне порушення судової процедури або зловживання правами) (Справа «ТОВ «БУШБМ-Плюс» проти України» [13]). У справі «ТОВ «БУШБМ-Плюс» проти України» заявник отримав остаточне рішення проти держави на свою користь. Згодом держава ініціювала судове провадження з того самого питання в іншому обласному господарському суді, який виніс рішення на його користь, тим самим позбавивши рішення на користь заявника будь-якої юридичної сили. У справі «Велев проти України» переглянуто і скасовано рішення Вищого адміністративного суду за касаційною скаргою Пенсійного Фонду України; рішення апеляційного суду на користь

заявника, хоча це рішення було остаточним (спір щодо перерахунку пенсії).

Щодо майнових спорів між приватними особами, позитивними зобов'язаннями держави є захист права власності, зокрема шляхом ухвалення відповідного законодавства, в якому забезпечити можливість для особи мати засоби правового захисту (превентивні), та забезпечити ефективні та справедливі судові процедури, шляхом яких в тому числі можна отримати компенсацію за збитки (компенсаційні).

Справа «Каневська проти України» [14] визнана неприйнятною, оскільки: судові рішення проти заявниці не були свавільними; створивши систему держреєстрації права власності на нерухоме майно, держава не зобов'язана попереджати будь-які шахрайські дії з ним в ході реєстрації права власності; однак вона зобов'язана передбачити компенсаційні механізми у випадку шахрайства; за законом заявниця могла, але не подала позови: (i) проти особи, яка їй продала квартиру, для стягнення вартості квартири, та (ii) проти законного власника, який відсудив в неї квартиру, для стягнення вартості ремонту, який вона зробила у квартирі.

Окремо слід звернути увагу на захист права власності в умовах війни. Ряд рішень ЄСПЛ визначають особливості захисту права власності на мирне володіння майном (Справи «Loizidou проти Туреччини» [15], «Кіпр проти Туреччини» [16] Sarqsyayn проти Азербайджану [17], Україна проти Росії (щодо Криму) [18]; Україна і Нідерланди проти Росії [19]).

З огляду вищезазначених рішень важливо надати належні докази, що підтверджують право власності в разі руйнування житла (споруд). Серед них: виписка з житлового інвентарю, виданого міськрадою після обстрілу; свідоцтва про право власності; виписки з земельних чи податкових реєстрів, документи, видані місцевими органами влади; плани, фотографії, квитанції за ЖКП; поштові повідомлення про вручення; покази свідків та інші докази. Також слід надати принаймні короткий опис житла/споруд. Якщо заявник не надасть будь-яких доказів права власності чи проживання, скарга буде відхилена.

Так, у справі «Лісний та інші проти України та Росії» [20] заявники надали лише копію паспортів, фото зруйнованих будинків, при цьому не пояснивши, чому вони не могли надати належні докази права власності. На даний час таких неприйнятних заяв понад 1700. Водночас скарги «Україна проти Росії (щодо Криму)» [18],

Україна і Нідерланди проти Росії [19] на адміністративну практику незаконного захоплення державної і приватної власності в Криму та на Сході України визнані прийнятними.

При розгляді справ береться до уваги ринкова вартість майна (підтверджується наданою заявником експертною оцінкою; уряд може надати альтернативну експертну оцінку); можуть присуджуватися доведені та детально розраховані інфляційні втрати; втрачений прибуток має бути підтверджено документально (це не завжди можливо); матеріальну шкоду (включно з втраченим прибутком) не завжди можна встановити точно, тому Суд може присудити «загальну суму» шкоди.

Тож, у статті розглянуто тлумачення права мирного володіння майном відповідно до статті 1 Протоколу № 1 Конвенції. Можна підсумувати, що перспективна скарга за статтею 1 Протоколу № 1 Конвенції передбачає наявність «втручання» в мирне володіння «майном»; таке втручання має бути не на «умовах, передбачених законом»; якщо втручання було законним, воно має не бути в інтересах суспільства (відсутня легітимна мета) або має бути непропорційним заявленій меті (відсутність справедливого балансу інтересів; надмірний тягар на заявника); якщо мова не йде про втручання держави, то скарга повинна стосуватися стверджуваного невиконання державою своїх позитивних зобов'язань щодо захисту прав на мирне володіння майном.

Список використаної літератури:

1. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_535
2. Справа «Філозофенко проти України» (Заява № 72954/11) від 09.01.2020. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e78#Text
3. Справа «Петльований проти України» (Заява № 54904/08) від 30.09.2014. <https://hudoc.echr.coe.int/ukr/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-147691%22%5D%7D>
4. Справа «Sunday Times проти Сполученого королівства» від 26.04.1979. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-73577&filename=THE%20SUNDAY%20TIMES>
5. Справа «Barthold проти Німеччини» (Заява № 8734/79) від 25.03.1985. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57431&filename=CASE%20OF%20BARTHOLD%20v.%20GERMANY%20>
6. Справа «Bosphorus Airways проти Ірландії» (Заява №45036/98) від 30.06.2005. <https://hudoc.echr.coe.int/fre/#%7B%22fulltext%22:%5B%22Bosphorus%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-69564%22%5D%7D>
7. Справа «Садоха проти України» (Заява № 77508/11) від 11.10.2019. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e50#Text
8. Справа «Серков проти України» (Заява № 39766/05) від 18.01.2017. <https://hudoc.echr.coe.int/fre/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-170947%22%5D%7D>
9. Справа «Шебалдіна проти України» (Заява № 75792/11) від 18.06.2020. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f34#Text
10. Справа «ТОВ «Азалія» та інші проти України» (Заяви 31211/14, 31338/14) від 09.03.2023. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22tabview%22:%5B%22translation%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-223376%22%5D%7D>
11. Справа «Лаптев проти України» (Заява № 30666/13) від 13.04.2023. <https://laweuro.com/?p=20785>
12. Справа «Фонд «Батьківська турбота» проти України» (Заява № 5876/15) від 09.10.2018. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d03#Text
13. Справа «ТОВ «БУШБМ-Плюс» проти України» (Заява № 20880/07) від 06.06.2019. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e29#Text
14. Справа «Каневська проти України» (Заява № 73944/11) від 19.11.2020. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-206721&filename=KANEVSKA%20v.%20U>
15. Справа «Loizidou проти Туреччини» (Заява №15318/89) від 23.04.1995. <https://hudoc.echr.coe.int/fre/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57920%22%5D%7D>
16. Справа «Кіпр проти Туреччини» (Заява № 25781/94) від 10.05.2001. <https://rm.coe.int/16806b5964>
17. Справа «Sargsyan проти Азербайджану» (Заява № 40167/07) від 12.12.2017. <https://ehrac.org.uk/ru/resources/sargsyan-v-azerbaijan/>
18. Справа «Україна проти Росії» (щодо Криму) (Заява № 20958/14, № 38334/18). <https://hudoc.echr.coe.int/fre/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-207622%22%5D%7D>
19. Справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (Заява № (заяви №№ 8019/16, 43804/14 та 28525/20) від 25.01.2023. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7550165-10372782&filename=Grand%20Chamber%20decision%20Ukraine%20and%20the%20Netherlan>

20.Справа «Лісний та інші проти України та Росії»
(Заява № 5355/15) від 05.07.2015. <https://>

ehrac.org.uk/en_gb/resources/lisnyy-and-others-v-ukraine-and-russia/

Hromliuk A. V. The right to property: interpretation under Art. 1 of Protocol no. 1

The article explores the concept of peaceful enjoyment of possessions in accordance with Article 1 of Protocol No. 1 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – the Convention). The author analyses the components of the definition of peaceful enjoyment of possessions. In particular, the author notes the definition of the Law in accordance with the case law of the European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR); the essence of the phrase “in the public interest” and its legitimate purpose – protection of the rights of others, correction of mistakes of the authorities, elimination of social injustice, etc. is clarified; the content of the concepts of “proportionality of interference” and “freedom of discretion of the State” is defined.

The author examines the positive and negative obligations of the State in the context of Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention. It is established that the boundary between positive and negative obligations is not clear, but the ECHR applies similar principles – it checks the actions or inaction of the State in view of the balance between the rights of society and the rights of the individual.

Attention is drawn to the possibility of consideration by the ECHR of property disputes between private individuals. The author concludes, based on the analysis of case law, that the role of the ECHR is to verify whether the court proceedings were conducted in accordance with national law. Special attention is paid to the protection of property rights in wartime. The author analyses the current case law of the ECHR on this issue, as well as the peculiarities of proof.

It is concluded that an application to the ECHR for a violation of Article 1 of Protocol No. 1 of the Convention requires compliance with a number of conditions: the existence of “interference” with the peaceful enjoyment of “property”; such interference was not on the “terms provided for by law” or did not pursue a legitimate aim; and was disproportionate to the stated aim. In the event that it is not a question of state interference, the complaint must relate to the state’s alleged failure to fulfill its positive obligations.

Key words: *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, right to peaceful enjoyment of possessions, legitimate expectation, public interest, proportionality of interference, margin of appreciation, positive obligations of the state.*